

УДК 658:338

JEL M42

DOI 10.32782/2786-8273/2025-9-8

Краєвський В.М.

доктор економічних наук, професор,
декан факультету податкової справи, обліку та аудиту,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3513-3666>

Volodymyr Kraievskyi
State Tax University

Міщенко Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-0581>

Tetiana Mishchenko
State Tax University

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ШАХРАЙСТВУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

INTERNAL AUDIT IN COUNTERACTING CORRUPTION AND FRAUD IN THE PUBLIC SECTOR OF UKRAINE

Анотація. В статті визначено, що кардинального вирішення потребує питання протидії корупції в державних органах, оскільки фінанси бюджетної сфери є привабливим об'єктом уваги шахраїв та корупціонерів, а злочини в цій сфері посідають значну частку в структурі економічної злочинності. Аналіз тлумачень термінів «корупція» та «шахрайство» в міжнародних нормативних документах, вітчизняному законодавстві, в регламентах професійних та громадських організацій, в сучасних словниках економічної і правової термінології дає можливість запропонувати тлумачення поняття «корупція та шахрайство у бюджетній сфері». Обґрунтовано необхідність залучення внутрішніх аудиторів для протидії корупційним проявам та шахрайським схемам, при цьому їх дії повинні фокусуватися: на оцінці заходів внутрішнього контролю; способах управління корупційними ризиками; документуванні та інформуванні керівництва і правоохоронних органів про виявленні підозри або факти. Вважаємо, що запропонований підхід до розуміння ролі внутрішнього аудиту у протидії корупції та шахрайству в органах державного сектора України сприятиме посиленню синергії спільних зусиль з державними антикорупційними органами та інститутів громадянського суспільства для остаточного подолання корумпованих взаємовідносин у сфері публічної влади.

Ключові слова: корупція, шахрайство, внутрішній аудит, корупційні ризики, заходи реагування.

Abstract. The article determines that the issue of combating corruption in state bodies requires a radical solution, since the finances of the budgetary sphere are an attractive object of attention for fraudsters and corrupt officials, and crimes in this area occupy a significant share in the structure of economic crime. Analysis of the interpretations of the terms “corruption” and “fraud” in international regulatory documents, domestic legislation, in the regulations of professional and public organizations, in modern dictionaries of economic and legal terminology provides an opportunity to offer an understanding of the concept of “corruption and fraud in the budgetary sphere”. The results of the study revealed: the dynamics of the perception of corruption by citizens of the country and business; the level of prevalence of corruption in various areas of activity; methods of detecting fraud; units of a state body that have the highest risk of internal corruption and fraud; the dynamics of criminal proceedings related to corruption crimes for the period 2023–2024. It was established that the multifaceted nature of corruption relationships gives rise to the existence of various types, forms, models and causes of corruption, understanding which is necessary for developing effective methods of preventing and overcoming corruption. The need to involve internal auditors to counteract corruption manifestations and fraudulent schemes is justified, since it is they who understand the “weak” points in the activities of a state body and are familiar with the peculiarities of the manifestation of corruption risks and fraud in the budget sector. It has been established that the focus of internal audit should be on assessing internal control measures and methods of managing corruption risks; documenting and informing management and law enforcement agencies about the detection of suspicions or facts. We believe that the proposed approach to understanding the role of internal audit in combating corruption and fraud in public sector bodies of Ukraine will contribute to strengthening the synergy of efforts of state anti-corruption bodies and civil society institutions to finally overcome corrupt relationships in the sphere of public power.

Keywords: corruption, fraud, internal audit, corruption risks, response measures.

Постановка проблеми. Впродовж останнього десятиліття тема корупції і шахрайства у фінансовій сфері не сходить зі шпальт світової та вітчизняної преси і є об'єктом різноманітних аналітико-соціальних досліджень. В корупційні та шахрайські схеми най-

частіше залучаються фінанси бюджетної сфери, адже, саме вони є найбільш сприйнятливими до корупційних ризиків через постійний дефіцит ресурсів для їх запобігання і понесення значних втрат від цих видів злочинів.

Вітчизняна практика свідчить, що кошти бюджетів різних рівнів є привабливим об'єктом уваги фінансових шахраїв та корупціонерів, а злочини в цій сфері посідають значну частку в структурі економічної злочинності. Результати загальнонаціонального опитування «Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення», проведене в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», свідчить, що з 2021 по 2024 роки зафіксовано суттєве збільшення випадків корупції в кількох ключових бюджетних сферах. Зокрема, громадяни частіше стикалися з корупцією у сфері середньої освіти – з 22% у 2023 році до 29% у 2024 році, хоча цей показник нижчий за 44% у 2021 році. У сфері охорони здоров'я рівень корупції зріс до 26% у 2024 році, порівняно з 24% у 2021 році, хоча свого піку в 39% цей показник досягнув у 2023 році. Випадки корупції у Національній поліції також зросли – з 18% у 2023 році до 25% у 2024 році. Послуги з землекористування зазнали одного з найбільших стрибків – з 14% у 2023 році до 25% у 2024 році. Збільшення випадків корупції зафіксовано також у податковій сфері – з 6% у 2023 році до 13% у 2024 році [23].

Вразливість фінансів бюджетного сектору економіки пояснюється різноманітними та чисельними факторами, які сприяють здійсненню корупції і шахрайства, тому науковці наголошують, що виділити основну причину доволі складно, оскільки вони різняться між собою за інтенсивністю, екстенсивністю впливу, сферою прояву тощо. Водночас, науковці та практики в сфері контролю єдині в думці, що важливим інструментом у протидії корупційним і шахрайським схемам з бюджетними коштами є ефективно організована система внутрішнього аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організації внутрішнього контролю та діяльності з внутрішнього аудиту в державних органах, у її різноманітних проявах, приділяли увагу вчені та науковці-практики, зокрема: Возняк Г. В., Гура В., Копотієнко Т. Ю., Мельниченко Т. С., Овчаренко А. С., Резніченко Г. С., Товкун Л. В., Чекмарьова І. М. та інші вчені. Окремі питання щодо місця визначення податкового аудиту в протидії шахрайству займалися Костенко О. М. [12], Скорик М. О. [13], Савченко А. М. [14] Проте, залишаються недостатньо висвітлені питання щодо ролі внутрішнього аудиту у протидії корупції та шахрайству в органах державного сектору України.

Метою статті є аналіз концептуальних підходів до розуміння корупційних ризиків, визначення основних чинників, що сприяють поширенню шахрайських схем, та розглядаються методи удосконалення системи внутрішнього аудиту як ефективного інструменту протидії корупційним проявам і шахрайству в органах державного сектору України. Особлива увага приділяється ролі внутрішнього аудиту в оцінці заходів внутрішнього контролю, механізмах управління корупційними ризиками, а також процедурі документування підозрілих операцій і взаємодії з правоохоронними органами. Обґрунтовано необхідність розширення функцій внутрішніх аудиторів шляхом інтеграції передових методів аналізу фінансової та нефінансової інформації, що сприятиме виявленню прихованих корупційних схем.

У процесі написання статті використано наукові методи, які базуються на діалектичному методі пізнання явищ і процесів та сукупність загальнонаукових

теоретичних методів дослідження: методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція) використані при дослідженні нормативних актів, концепцій, точок зору авторів з питань внутрішнього аудиту; історичний метод застосовувався при дослідженні динаміки проявів корупційних та шахрайських дій в бюджетній сфері; порівняльно-правовий метод використаний при дослідженні міжнародного та вітчизняного регулювання діяльності з внутрішнього аудиту, визначення його ролі у протидії корупційним та шахрайським ризикам з метою запровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику; метод систематизації використовувався для вивчення та уточнення ключових ознак класифікації форм та видів корупції; методи теоретичного узагальнення і порівняння застосовувалися для дослідження сутності і змісту понять «корупція», «шахрайство» для потреб внутрішнього аудиту та формування висновків за результатами проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння ролі внутрішнього аудиту у попередженні фактів корупції та шахрайства в державних органах, необхідно уточнити дефініції цих понять, оскільки чітке розуміння їх сутності, ознак, форм, видів допомагає внутрішнім аудиторам виявляти підозри або факти корупції і шахрайства.

Термін корупція (від лат. corrumpere – псувати), в «Словнику іншомовних слів», визначається як «протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення» [22, с. 426]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» корупція (лат., підкуп) розуміється як «використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів» [1, с. 578]. «Практичний словник синонімів української мови» пояснює корупцію як «продажність, хабарництво, нечесність, деморалізація» [9, с. 183].

Вітчизняну термінологічну базу у сфері запобігання корупції визначено Законом України «Про запобігання корупції», в якому корупція розглядається як «використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [21].

У антикорупційних міжнародних договорах, зокрема у «Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією» статтею 2 поняття «корупція» тлумачиться як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дача або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [25].

Вітчизняні науковці розглядають поняття «корупція» по-різному, зосереджуючись на окремих аспектах явища та підходах до її вивчення. І хоча більшість визначень поняття «корупція» достатньо обґрунтовані,

враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках.

Багатогранність прояву корупційних взаємовідносин породжує існування різних її видів. Науковці виокремлюють види корупції, які притаманні бюджетній сфері за такими ознаками (Таблиця 1):

Окрім видів корупції науковці виділяють і її форми:

- хабарництво, тобто отримання матеріальної, грошової чи іншої користі за сприяння хабародавцеві чи іншій особі, використовуючи службове становище чи надану владу;

- розкрадання, що передбачає привласнення чужого майна або використання його для забезпечення власних інтересів чи інших осіб, використовуючи службове становище чи надані посадові повноваження;

- шахрайство, або введення в оману юридичних чи приватних осіб задля власної вигоди чи вигоди третіх осіб;

- вимагання, тобто примушування юридичної або приватної особи до надання матеріальних чи нематеріальних цінностей або послуг в обмін на певні дії чи бездіяльність посадовця;

- зловживання, що характеризується використанням влади чи службового становища, чи посадових можливостей для задоволення особистих інтересів чи інтересів інших осіб;

- кумівство, а саме надання переваг, пільг, послуг, грошових коштів, матеріальних чи нематеріальних активів родичам, наближеним особам та ін.;

- інше, пов'язане із використанням службового становища для задоволення власних інтересів чи інших осіб внаслідок використання службової інформації не за призначенням, відмови у її наданні, затримання надходження необхідної інформації, спотворення даних; неправомірного втручання у діяльність інших посадових осіб чи державних органів задля перешкоджання їм виконувати свої службові обов'язки або спонукання їх до прийняття незаконного рішення [4, с. 76].

При вивченні корупції науковці виділяють не лише її види та форми, а ще й моделі, які відображають особливості суспільного життя, історичні витоки становлення країни чи континенту, географічні особливості, специфіку корупційних проявів тощо. Так, автори виділяють західноєвропейську, азіатську, африканську та латиноамериканську моделі корупції (Таблиця 2).

В Україні корупція має свої особливості: зростання політичної корупції; широке залучення у корупційні взаємовідносини працівників правоохоронних органів та судів; тісний зв'язок з економічною злочинністю та «тіньовою» економікою, які стали джерелом зростання масштабів корупції; створення потужних фінансово-політичних груп з кримінальною складовою; проник-

Таблиця 1

Основні види корупції притаманні бюджетній сфері

Ознака виокремлення	Вид	Характеристика
За напрямом корупційних діянь	внутрішня	корупція спостерігається в межах однієї організації чи установи. При цьому і корупціонер, і особа, яка пропонує, чи в якій вимагають певні матеріальні або нематеріальні вигоди, є співробітниками однієї установи
	зовнішня	Корупція передбачає, що домовленість укладається між посадовою та приватною особою.
Залежно від мети хабародавця	прискорювальна	якщо потрібно вирішити певне питання з позитивним результатом),
	гальмівна	коли просять створити перешкоди для вирішення певної справи) або заради «добрих відносин» (зустрічаються випадки, коли ініціатор корупційних взаємовідносин намагається «прикормити», «навести мости» з можливим корупціонером і для цього надає йому матеріальні чи нематеріальні вигоди, послуги тощо)
За ступенем регулярності	епізодична або одинична	виникає рідко: один раз або час від часу
	систематична або інституційна	відбувається постійно, носить регулярний характер
За формою вигоди	обмін послугами	з метою отримання прибутку або зниження витрат.
	в грошовій формі	
За ступенем централізації	децентралізована	хабародавці діють на власний розсуд
	централізована «знизу-вгору»	посадовці нижчих ешелонів влади збирають хабарі й діляться ними з керівництвом
	централізовану «згори-вниз»	керівник встановлює підвищені оклади та видає премії «в конвертах» своїм підлеглим, щоб «купити» їх мовчання про його службові злочини
За сферою прояву	побутова	виникає у взаємовідносинах громадян з державними службовцями чи іншими посадовими особами, які можуть приймати важливі для особи рішення (менеджери різних рівнів, лікарі, вчителі, викладачі тощо).
	ділова	присутня у взаємовідносинах між бізнесом і владними структурами
	корупція верховної влади	виникає у вищих ешелонах влади, коли підкупляють політичних діячів чи депутатів з метою отримання голосів за певний законопроект або з інших причин.

Джерело: складено за [4, с. 75]

Таблиця 2

Моделі корупції

Моделі корупції	Характеристика
Західноєвропейська	характеризується її низьким рівнем, що забезпечується високим рівнем культури і свідомості суспільства, несприйняттям корупції як певної аномалії, що порушує закон.
Азіатська	відзначається соціальним різновидом корупції. Історичний розвиток, традиція та культура породили корупційні відносини, що тісно пов'язані з соціальними взаєминами: родинними, етнічними, корпоративними (корпорації часто стають для працівників сім'єю), земельними тощо.
Африканська	сформувалась за умов неконсолідованої політичної влади, домовленостей та припинення боротьби між фінансово-бюрократичними групами, досягнення олігархічного консенсусу між ними і частиною політичної еліти. При цьому задовольняються лише найголовніші потреби населення задля уникнення соціальних конфліктів і відбувається деградування економіки
Латиноамериканська	характеризується зростанням могутності «тіньового» криміналізованого сектору економіки, який стає державою в державі

Джерело: складено за [4, с. 76]

нення корупції в усі сфери життя суспільства і перетворення її на важливий елемент їх функціонування; формування в суспільстві терпимого ставлення до корупційних проявів і надання переваги неправим методам вирішення своїх проблем тощо.

Для усвідомлення ролі, повноважень і відповідальності підрозділу внутрішнього аудиту при встановленні підозр щодо корупції, крім видів, форм, моделей необхідно розуміти причини її виникнення. Науковці окреслюють надзвичайно широке коло причин виникнення корупції, наголошуючи, що виділити основну причину доволі складно, оскільки вони тісно взаємопов'язані між собою. При цьому, усі вчені поділяють думку, що причин виникнення корупції є досить багато, вони різняться між собою за інтенсивністю та екстенсивністю впливу, сферою прояву тощо. Наприклад, у правовій сфері причинами виникнення корупції можуть бути: недосконалість законодавчої бази, наявність суб'єктивізму у трактуванні нормативних документів, неефективність антикорупційних заходів, лобізм в законодавчих органах тощо; у політичній – нестабільність політичної системи, недосконалість механізму взаємодії різних інститутів влади, зростання кумівства і протекціонізму на всіх рівнях державного управління та в усіх сферах суспільного життя, недостатній рівень участі громадян в державному управлінні тощо; економічній – занепад економіки, зростання інфляції та безробіття, масштабність «тіньової» економіки, монополізація окремих секторів економіки, зловживання бюджетними коштами тощо; інформаційній – непрозорість процесів прийняття та реалізації управлінських рішень, недостатність досліджень корупції в різних сферах її прояву, відсутність необхідної інформації або її спотворення; соціально-культурній – втрата моральних цінностей, зростання соціальної нерівності в суспільстві, наявність кланів, терпиме ставлення до корупції й перетворення її на повсякденну звичку, прийняття корупції як засобу швидшого та легшого вирішення своїх проблем за [4, с. 78].

Шахрайство, у широкому розумінні, відображає обманну діяльність, спрямовану на незаконне збагачення. Це може включати різноманітні форми, від шахрайства в Інтернеті та кредитних карт до шахрайства з використанням особистих даних. Ці дії зазвичай характеризуються маніпуляціями, фальшивими претензіями та використанням підроблених документів з метою досягнення неправомірної вигоди. У контексті пізнання шахрайства слід відмітити, що воно відно-

ситься суто до майнового посягання без зазіхання на інші об'єкти кримінально-правової охорони (наприклад, як здоров'я, безпека громадян тощо).

Статтею 190 Кримінального кодексу України (КК України) визначено, що шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [15]. Крім того, стаття 222 КК України тлумачить термін «шахрайство з фінансовими ресурсами», як «надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності» [15].

Зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав у склад злочину «Шахрайство з фінансовими ресурсами», є значно вужчим, ніж зміст шахрайства як форми заволодіння чужим майном (ст. 190 КК України) [15]. Шахрайство з фінансовими ресурсами відноситься до злочинної діяльності, спрямованої на незаконне отримання фінансових коштів або цінних активів (наприклад, махінації з бухгалтерським обліком, фінансовий обман, відмивання грошей та інші види фінансових злочинів).

Міжнародні нормативні документи, зокрема Глосарій МСППВА визначає шахрайство як «будь-які незаконні дії, що характеризуються обманом, приховуванням або зловживанням довіри. Такі дії не є результатом загрози насилля або використання фізичної сили. Шахрайство здійснюється фізичними або юридичними особами з метою отримання грошових коштів, майна або послуг для ухилення від оплати або неотримання послуг або отримання власної або комерційної вигоди» [17].

В ст. 3 розділу II «Кримінальні правопорушення у сфері шахрайства, що завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу» Директиви (ЄС) 2017/1371 Європейського парламенту та Ради від 5 липня 2017 року «Про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами» [6] зазначено, що шахрайство, яке завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу, становить кримінальне правопорушення в разі умисного вчинення. Цим же документом встановлено перелік дій (бездіяльності), які вважаються шахрайством та завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу.

Міжнародна аудиторська компанія “PricewaterhouseCoopers” (далі – аудиторська фірма PwC) тлумачить

шахрайство як навмисний обман з метою розкрадання грошових коштів, майна або законних прав [7, с. 2].

«Конвенція про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств, укладена на основі статті К.3 Договору про Європейський Союз» [10] розглядає фінансове шахрайство окремо за видатками і окремо за доходами.

Так, «шахрайство в частині видатків – це навмисна дія або бездіяльність, що стосується:

- використання або надання неправдивих, неправильних або неповних заяв або документів, що мають наслідком незаконне привласнення або неправомірне утримання коштів із загального бюджету Європейських співтовариств або з бюджетів, управління якими здійснюється Європейськими співтовариствами або від їхнього імені;

- нерозголошення інформації у порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків; неправомірного використання таких коштів для інших цілей, ніж ті, для яких вони були призначені.

Шахрайство в частині доходів – це будь-яка навмисна дія або бездіяльність, що стосується:

- використання або надання неправдивих, неправильних або неповних заяв або документів, що мають наслідком незаконне зменшення ресурсів загального бюджету Європейських співтовариств або бюджетів, управління якими здійснюється Європейськими співтовариствами або від їхнього імені;

- нерозголошення інформації у порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків;

- неправомірне використання законно отриманої вигоди, що призводить до тих самих наслідків» [10].

Вітчизняні науковці крім понять «шахрайство», «фінансове шахрайство» наголошують на необхідність виокремлення поняття «фінансове шахрайство в бюджетній сфері», яке має цільову спрямованість на заволодіння бюджетними коштами (розкрадання) шляхом порушення бюджетного законодавства (в окремих випадках без ознак розкрадання). При цьому, зміст фінансового шахрайства в бюджетній сфері пропонують розуміти «як допущені порушення законодавства та бюджетної дисципліни з метою отримання власної вигоди чи третіх осіб, що призвели до втрати / чи недоотримання коштів у бюджет і розкрадання державного і комунального майна» [2, с. 337]. А також тлумачать фінансове шахрайство в бюджетній сфері як «вчинення дій, які порушують бюджетне законодавство для отримання у власне розпорядження бюджетних коштів для нецільового їх використання, що спричиняє недоотримання відповідним бюджетом доходів або спрямування видатків з бюджетів не за цільовим призначенням» [3, с. 83]. Таким чином, фінансове шахрайство з бюджетними коштами можна визначити як сукупність економічних відносин між певним суб'єктом та державою в бюджетному процесі, які вчинюються шляхом обману, або зловживання довірою, а також з використанням службового становища, маючи за мету отримати економічну вигоду.

Термін «фінансове шахрайство у бюджетній сфері» (незаконне привласнення активів, фальсифікація обліку та звітності) застосовується щодо таких дій як хабарництво, фальсифікація, вимагання, крадіжка, розтрата, незаконне привласнення, обман, укривання

фактів. Такі незаконні дії мають матеріальне підґрунтя. Наприклад можуть включати навмисне викривлення фінансової звітності та інших облікових записів, а також незаконне заволодіння майном. Ці дії можуть бути вчинені працівниками державного органу, третьою стороною або двома чи більше учасниками за домовленістю.

Американським соціологом і криміналістом Дональдом Р. Крессі була розроблена гіпотеза, яка визначає умови виникнення шахрайства і більш відома як модель «Трикутник шахрайства», згідно якої для виникнення шахрайства необхідними умовами є:

- тиск (мотивація) – розуміються події, що виникають в установі чи особистому житті посадової особи. Під тиском шахрайства особисті потреби посадової особи стають більш важливі, ніж етика поведінки чи цілі діяльності установи. Тиск є результатом значних фінансових потреб чи проблем. Зокрема це може бути потреба у грошах, бонус або збереження робочого місця, бажання одержати вищу посаду або досягнути кращих стандартів життя;

- раціоналізація – розуміється усвідомлене рішення посадової особи ставити особисті інтереси вище державних потреб, цілей діяльності установи. Шахрай лише «позичає» кошти та/або їх використовує для особистої «мети», вищої, ніж мета установи. При цьому він, як правило, розвиває раціоналізацію своїх дій, щоб почувати себе виправданим («вони зобов'язані мені», «я запозичую гроші», «ніхто не постраждав», «вони б зрозуміли, якби знали мою ситуацію», «це для гарної мети», «всі інші це роблять», «я не отримую ту оплату, якої я вартий») у тому, що він робить. Важливим аспектом раціоналізації є приклад вищого керівництва щодо культури поведінки в установі;

- можливість означає, що посадові особи мають доступ до фінансових ресурсів, товарів та майна, управління системою чи заходів контролю та володіють можливістю для покриття шахрайства. Такі можливості виникають внаслідок відсутності в державному органі надійної системи внутрішнього контролю, розподілу повноважень та відповідальності, слабкості системи управління, перевищення/зловживання службовими повноваженнями [16, с. 77].

Дослідження стану корупції та шахрайства в країні постійно проводяться представниками антикорупційного експертного сектору України, громадськими організаціями, за участі іноземних партнерів, соціологічними компаніями, засобами масової інформації тощо.

Так, на початку 2024 року соціологічною компанією Info Sapiens на замовлення НАЗК та за фінансової підтримки Антикорупційної Ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI) було проведене експертне опитування щодо оцінки рівня корупції в Україні з метою отримання оцінок щодо змін рівня та поширеності корупції в державі та визначених сферах, реалізації державної антикорупційної політики. За результатами дослідження отримано зріз думок фахівців з питань формування, реалізації та аналізу антикорупційної політики щодо загальних показників сприйняття корупції станом на кінець 2023 року.

Основні результати дослідження свідчать, що:

- політична корупція на найвищому рівні (наприклад, в Уряді чи у Верховній Раді України) є найбільш серйозною проблемою для України – це визнає 86%

експертів, про серйозність проблеми корупції в бізнесі зазначили 80% опитаних; повсякденної побутової корупції – 43%;

– більше ніж половина представників антикорупційного середовища визнають суттєву поширеність корупції (дуже або дещо поширена) – 65%, значення Індексу сприйняття поширеності корупції в Україні (за 5-бальною шкалою) становить 3,86;

– щодо оцінки динаміки рівня корупції, то думки експертів розділилися порівну між тими, хто бачить зростання чи зменшення її рівня: 30% експертів вважають, що він зріс, стільки ж – знизився, ще 36% – не змінився [11].

Також оцінки експертів щодо зміни рівня корупції в Україні у 2023 році суттєво відрізняються від оцінок населення та бізнесу: якщо про зростання рівня корупції говорять 30% представників антикорупційного сектору, то таких серед підприємців – 46%, а серед населення – вдвічі більше (61%); на думку більшості експертів (54%), тенденції, що розвиваються в Україні, дають змогу припустити очікування зниження рівня корупції [11].

У рамках дослідження було розраховано Індекс сприйняття поширеності корупції у сферах (за 5-бальною шкалою) та сформовано загальний рейтинг сфер

щодо рівня поширеності корупції. За оцінками представників експертного антикорупційного сектору до 10 сфер з найвищим рівнем поширеності корупції ввійшли такі сфери (Таблиця 3):

Крім того, за результатами експертного опитування було визначено топ-3 найбільш ефективних напрямів для зменшення рівня корупції: забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію (відзначили 47% опитаних); реформування правосуддя (47%); забезпечення автоматизації процедур надання державних послуг (45%), що повністю відповідає заходам, визначеним Державною антикорупційною програмою [11].

Шахрайство є одним із найпоширеніших фінансових злочинів, зокрема в бюджетній сфері про що свідчать статистичні дані, які щорічно публікуються в ЗМІ, Інтернет-виданнях, статистичних дайджестах тощо. Динаміка кримінальних проваджень за ст. 190 КК України «Шахрайство» за період 2013–2024 роки показано в таблиці 4.

За даними Офісу генпрокурора у 2023 році зафіксована аномальна активність шахраїв в Україні. Впродовж 2023 року було відкрито 82 609 кримінальних проваджень за шахрайство (ст. 190 КК України) – найбільше за останні роки. Попри сплеск, лише 18% від цих справ дійшло до суду – вдвічі менше, аніж у

Таблиця 3

10 сфер з найвищим рівнем поширеності корупції в Україні на початок 2024 року

№ в рейтингу	Сфера поширення корупції	Індекс сприйняття поширеності корупції у сферах
1	Митниця (для суб'єктів господарювання)	4,23
2	Військова сфера (використання та розпорядження нерухомим майном і землями, пально-мастильними матеріалами тощо; питання призову, просування військовослужбовців по службі, забезпечення їх житлом)	4,16
3	Публічні закупівлі робіт і послуг з будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг державного та місцевого значення	4,15
4	Архітектурно-будівельний контроль	4,06
5	Надання дозволів та видобування корисних копалин	4,05
6	Лісове господарство	4,04
7	Публічні закупівлі для потреб оборони і національної безпеки, модернізація військової техніки, торгівля зброєю	4,04
8	Судова система (у т.ч., виконання судових рішень)	4,02
9	Земельні відносини, землеустрій	4
10	Публічні закупівлі робіт і послуг з реалізації інших великих інфраструктурних проектів	3,94

Джерело: складено за [11]

Таблиця 4.

Динаміка кримінальних проваджень за ст. 190 ККУ «Шахрайство» за період 2013–2024 роки

Рік	Відкрито проваджень	Надійшло до суду	% кримінальних проваджень, що надійшли до суду
2013	47 142	11 617	24,6
2014	41 963	9 115	21,7
2015	45 904	8 370	18,2
2016	46 019	6 508	14,1
2017	37 014	8 831	23,8
2018	33 290	7 204	21,6
2019	32 358	7054	21,8
2020	26 830	7 399	27,5
2021	23 847	8 027	33,6
2022	32 086	5 778	18,0
2023	82 609	14 838	18,0
8 місяців 2024	51 992	12 572	24,1

Джерело: складено за даними [19]

2021 році (33,6%). Майже 52 тисячі кримінальних проваджень за ст. 190 КК України «Шахрайство» було відкрито за 8 місяців 2024 року. Це на 13% менше, ніж за відповідний період 2023 року. Натомість збільшалося справ, які доходять до суду – 12 572 справи. Це 24,1% від усіх відкритих справ у 2024 році. До порівняння, у 2023 році цей показник складав лише 18% [19].

Результати досліджень PricewaterhouseCoopers (PwC) свідчать, що найбільш поширеними видами шахрайства в бюджетній сфері є обман чи/та зловживання довірою. Найчастіше обидва види шахрайства мають місце у процесі здійснення процедури публічних закупівель. Уведенням в оману, наданням завідомо неправдивих відомостей, учасник тендеру, який має злочинний намір, умисно вчиняє протиправні діяння – шахрайство [7]. При цьому такі діяння можуть мати ознаки інших складів злочину, кримінальна відповідальність за які передбачена відповідними статтями КК України. Тому важливо виокремити, який саме злочин передує шахрайству, а який вчиняється за його наслідками.

Результати досліджень PwC свідчать, що одними з основних суб'єктів шахрайських дій в державних органах є їх співробітники (37%), з поміж яких, частка шахрайства, скоєного вищим керівництвом поступово зростає (з 24% у 2018 році до 27% у 2020 році) [7].

Випадки шахрайства, вчинені співробітниками, а тим більше керівництвом, як правило, важче прогнозувати, відстежувати і контролювати. При цьому, вони зазвичай спричиняють серйозніші наслідки для державних органів, адже часто можуть призвести до цивільних або кримінальних проваджень проти причетних осіб, зашкодити репутації державного органу.

Дослідження, проведені представниками антикорупційного експертного сектору України та працівниками Міністерства фінансів України свідчать, що підрозділами державного органу, які несуть найвищий ризик внутрішнього шахрайства є: операційний (14%); бухгалтерський (12%); продажу (12%); клієнтської служби (9%); виконавчий/вище керівництво (9%); закупівель (7%); адміністративної підтримки (6%); фінансів (5%); складський/товарно-матеріальних цінностей (4%); обладнання та обслуговування (4%); інформаційних технологій (3%); виготовлення і виробництво (3%); рада директорів (2%); кадрова служба (2%); зав'язків з громадськістю (1%) [8].

За даними Асоціації сертифікованих фахівців з розслідування фактів розкрадань (Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)) починаючи з 2010 року трьома найбільш поширеними способами виявлення шахрайства є: інформування третіх осіб (40%); внутрішній аудит (17%); аналіз/огляд керівництва (13%); дослідження документів/звітності (6%) [18].

Отже, корупція та шахрайство у бюджетній сфері – це злочини, які визнані КК України як суспільно небезпечні діяння, вчинені суб'єктами злочину в області діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів, а також у зв'язку з розпорядженням державним і комунальним майном. Особливості прояву корупції та шахрайства в бюджетній сфері полягають в тому, що не завжди можна вчасно виявити й оцінити їх масштаби, усунути їх наслідки. Тому, в кращій позиції з погляду можливостей їх виявлення опиняється внутрішній аудитор, який знає «слабкі» місця державного органу. Але набагато важливіше запобігти корупції та

шахрайству ніж займатися виявленням злочинних дій після того, як вони були вчинені. Однак таке не завжди є можливим і упущення ознак корупції та шахрайства при проведенні внутрішнього аудиту наразі є чи не найбільшою проблемою для внутрішнього аудитора. При цьому ні Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (МСППВА), ні Стандарти внутрішнього аудиту (СВА) не покладають повної відповідальності за викриття корупції та шахрайства на внутрішніх аудиторів. Запобігання цим злочинам не належить до прямого обов'язку внутрішнього аудитора. Зокрема, в п. 3.2. глави 3 СВА 3 «Професійна компетентність та ретельність» розділу II МСППВА зазначено, що «працівники підрозділу внутрішнього аудиту повинні мати достатні знання для оцінки ключових ризиків, які негативно впливають на досягнення цілей, виконання функцій і завдань установи, у тому числі ризиків шахрайства» [16].

Ці знання потрібні працівникам підрозділу внутрішнього аудиту, щоб:

- виявляти ознаки («червоні прапорці») що можуть свідчити про корупцію та шахрайство;
- розуміти характеристики корупції, шахрайства та прийоми, які використовуються для їх здійснення, різних корупційних та шахрайських схем і сценаріїв;
- оцінити ознаки корупції, шахрайства та вирішити, чи потрібні подальші дії та чи слід рекомендувати розслідування;
- оцінити результативність заходів внутрішнього контролю для запобігання чи виявлення корупції та шахрайства.

Отже, відповідно до норм МСППВА та СВА, внутрішні аудитори мають фокусуватися виключно на оцінці діючої системи заходів внутрішнього контролю з попередження фактів корупції та шахрайства, а також на способах управління корупційними ризиками та ризиками шахрайства, а не безпосередньо на розслідуваннях їх випадків. Запобігання корупції та шахрайству належить до обов'язку керівництва державного органу.

Недопущення випадків корупції та шахрайства передбачає кроки щодо попередження виникнення таких фактів шляхом визначення (ідентифікації) ризиків шахрайства та корупційних ризиків, їх оцінки та розробки заходів контролю для впливу на них.

Ризик шахрайства або корупції – це ймовірність виникнення корупції шахрайства та вплив, який негативно позначиться на діяльності державного органу. Оцінка ризиків зосереджується на потенційних схемах корупції та шахрайства і оцінці існуючих заходів контролю на предмет попередження та виявлення цих схем. Здійснення такої оцінки допомагає як керівництву державного органу, так і внутрішнім аудиторам на систематичній основі визначити потенційні події, час та найбільш сприятливі сегменти діяльності для виникнення корупції та шахрайства.

Алгоритм управління корупційними ризиками у діяльності державних органів, які розробляють антикорупційні програми, згідно зі ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції» [21], включає процедури оцінювання корупційних ризиків, підготовки, моніторингу, оцінки виконання та перегляду антикорупційних програм. Методологія управління корупційними ризиками, затверджена Наказом НАЗК «Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками»

від 28.12.2021 № 830/21 [20] передбачає, що оцінка ризиків має здійснюватися створеною в органі влади робочою групою та відображатися у реєстрі ризиків.

Внутрішні аудитори можуть використовувати інформацію зі звіту щодо корупційних ризиків, які було ідентифіковано та оцінено а також визначених способів реагування на них. Крім того, підрозділами внутрішнього аудиту державних органів розроблюються внутрішні документи з питань здійснення внутрішнього аудиту, які визначають підходи до проведення та документування ідентифікації й оцінки ризиків в тому числі і ризиків шахрайства та корупції.

Під час планування діяльності з внутрішнього аудиту та проведення внутрішніх аудитів внутрішнім аудиторам варто визначати події, що можуть спричинити ризики корупції та шахрайства, здійснювати їх оцінку та оцінювати ефективність існуючої системи заходів внутрішнього контролю щодо попередження і виявлення корупційних та шахрайських дій.

Внутрішні аудитори можуть зустрічати ознаки корупції та шахрайства на кожному етапі здійснення діяльності з внутрішнього аудиту. Разом з тим під час проведення внутрішніх аудитів вони рідко знаходять доведене (пряме) підтвердження корупції або шахрайства. Як правило внутрішні аудитори стикаються із рядом умов, які свідчать про підозріле, можливе, ймовірне вчинення корупційних дій та шахрайство або таке, що мало місце та потребує розслідування. Адже лише у судовому порядку або відповідний уповноважений державний орган може довести, що певна транзакція чи діяльність є «прямим шахрайством» або напряду пов'язана з корупцією [8, с. 79].

Внутрішні аудитори мають бути готовими до будь-яких сигналів (індикаторів, «червоних прапорців»), що свідчать про можливість корупції або шахрайства на всіх етапах аудиторської діяльності. Відповідно, вони мають бути знайомі з «червоними прапорцями» (попереджувальними ознаками) корупції та шахрайства, тобто розуміти ознаки чи дії, які асоціюються з корупцією та шахрайством. Наприклад, найбільш відомі індикатори («червоні прапорці») за двома типами можливого шахрайства в державних органах показані в таблиці 5.

Внутрішні аудитори відповідно до п. 3.5. СВА 3 «Професійна компетентність та ретельність» під час планування і виконання аудиторського завдання повинні проявляти професійну ретельність враховуючи у

тому числі і ймовірність виникнення шахрайства [17]. У разі виявлення ознак можливої корупції чи шахрайства внутрішній аудитор має забезпечити їх документування на належному та якісному рівні, базуючись на достатніх, надійних та релевантних доказах. Адже аудиторські матеріали є предметом аналізу компетентними органами, що будуть займатися розслідуванням, і тому вони можуть прийти до висновку про недостатність доказової бази щодо підозри у вчиненні корупційних чи шахрайських дій.

Виявлення, документування та звітування про підозри у шахрайстві/корупції здійснюється у відповідності до вимог Порядку № 1001, СВА, інших законодавчих актів. При цьому у згідно з пп. 2 п. 13 Порядку № 1001 внутрішні аудитори зобов'язані не розголошувати інформацію, яка стала їм відома під час виконання покладених на підрозділ внутрішнього аудиту завдань, крім випадків, передбачених законодавством [5]. У випадку підозри у шахрайстві/корупції, які виникла під час проведення внутрішнього аудиту, внутрішній аудитор має одразу повідомити про це керівника підрозділу внутрішнього аудиту та/або керівника аудиторської групи.

Висновки. Отже, відповідальність внутрішнього аудитора у протидії корупції та шахрайства в державному органі поширюється на:

- підготовку програми внутрішнього аудиту, яка має забезпечити достатню впевненість у виявленні можливого (ризик) корупції та шахрайства, інших порушень;

- забезпечення проведення внутрішнього аудиту належної якості у разі виявлення внутрішніми аудитором підозри у корупції та шахрайстві з боку представників установи, де проводиться аудит, а також документування ймовірних фактів корупції чи шахрайства у спосіб, який не завадить подальшому розслідуванню таких фактів уповноваженими органами;

- документування в аудиторському звіті інформації про можливі факти корупції чи шахрайства та повідомлення керівника установи про такі факти.

Таким чином, внутрішній аудит не відповідає за виникнення або оцінку ризиків шахрайства та корупції в державному органі. Роль внутрішнього аудиту полягає в оцінці діючої системи заходів внутрішнього контролю з попередження фактів корупції та шахрайства, а також на способах управління корупційними ризиками та ризиками шахрайства, а не безпосередньо на розслідуваннях цих видів злочинів.

Таблиця 5

Найбільш відомі індикатори («червоні прапорці») за типами можливого шахрайства в державних органах

Типи шахрайства	Індикатори («червоні прапорці»)
Фальсифікація фінансової звітності	– відсутність супроводжуючої документації для підтвердження бухгалтерських проводок; – суттєві коригування у фінансових звітах; – первинні документи складені нерозбірливим почерком; – наявність можливості вносити зміни до бухгалтерських даних минулих періодів; – форма транзакції не відповідає її суті.
Незаконне привласнення активів	– наявність необмеженого доступу до активів установи; – відсутність можливості зіставити фактичну наявність активів з обліковими даними про ці активи; – наявність високовартісних компактних активів; – безлад, відсутність системи зберігання товарів, матеріалів тощо, а також супроводжуючої документації в паперовому та електронному вигляді; – віддаленість виробничих підрозділів від керівництва та внутрішніх контролюючих служб; – змова між працівниками.

Джерело: складено за матеріалами [8]

Бібліографічний список:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
2. Возняк Г. В. Фінансове шахрайство в бюджетній сфері: економічна сутність і різновиди. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 334–339.
3. Гарбінська-Руденко А. В., Миколаєнко П. М., Підгородецький В. О. Поняття фінансового шахрайства у бюджетній сфері. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 1 (10). С. 79–86.
4. Гура В. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 73–81.
5. Деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09. 2011 р. № 1001: станом на 18.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 11.11.2024).
6. Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського парламенту та Ради від 5 липня 2017 року «Про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами»: Офіційний вісник Європейського Союзу від 28.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
7. Економічні злочини у період кризи. Всесвітній огляд динаміки економічної злочинності. PricewaterhouseCoopers. URL: <https://cutt.ly/XNLE0F1>
8. Звіт про результати проведеного опитування, націленого на визначення ролі, яку відіграє внутрішній аудит у попередженні корупції та шахрайства або виявленні їх ознак у державному секторі України: Департамент гармонізації державного внутрішнього фінансового контролю Міністерства фінансів України. Київ, 2023. 36 с. URL: <https://mof.gov.ua>
9. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонім. URL: <https://kropyvnytskyi.mau.com.ua>
10. Конвенція про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств, укладена на основі статті К.3 Договору про Європейський Союз. Офіційний вісник Європейських співтовариств від 27.11.95 № C316/48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-95#Text
11. Корупція в Україні 2023: погляд та оцінки експертів : Звіт за результатами експертного опитування щодо оцінки рівня корупції в Україні. НАЗК, Info Sapiens, European Union Anti-Corruption Initiative. Київ, 2024. 57 с. URL: <https://nazk.gov.ua/>
12. Краєвський В. М., Костенко О. М., Скорик М. О. Податковий аудит: зміст і дуальна функція обліку як об'єкта та засоба. *Підприємництво та інновації*. 2022. Вип. 24. С. 123–128.
13. Краєвський В. М., Костенко О. М., Скорик М. О. Податковий аудит: контрольно-методична спрямованість сутності та праксеологічність призначення. *Бізнес-навігатор*. 2022. Вип. 3 (70). С. 143–148.
14. Kraievskiy V., Savchenko A., Skoryk M. Methodological approaches to tax audit: the imperative of analysis under the condition of uncertainty of the term. *Український економічний часопис*. 2024. Вип. 6. С. 26–20.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 26.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 11.11.2024).
16. Методологічні вказівки з внутрішнього аудиту в державному секторі України. Міністерство фінансів України та National academy for finance and economics Ministry of finance of the Netherlands. Київ, 2022. 115 с.
17. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (стандарти). Редакція 2017 року. URL: <https://theiia.org/globalassets/site/standards>
18. Офіційний сайт Асоціації сертифікованих експертів з шахрайств (Association of Certified Fraud Examiners). URL: <https://www.acfe.com/>
19. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/>
20. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 р. № 830/21: станом на 09.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
21. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII: станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top> (дата звернення: 11.11.2024).
22. Словник іншомовних слів. URL: <https://slovnik-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/>
23. Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення: Результати опитувань USAID/ENGAGE «Програма сприяння громадській активності «Долучайся!». URL: <https://engage.org.ua/prohrama-spriannia-hromadskij-aktyvnosti-doluchajsia>
24. Стандарти внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України 04.10.2011 № 1247 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 14 серпня 2019 року № 344): станом на 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
25. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102

References:

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. Available at: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
2. Vozniak H. V. (2020). Finansove shakhraistvo v biudzhethnii sferi: ekonomichna sutnist i riznovydy [Financial Fraud in the Budget Sphere: Economic Essence and Varieties]. *Biznes Inform*, (4), 334–339.
3. Harbinska-Rudenko A. V., Mykolaenko P. M., Pidhorodetskyi V. O. (2023). Poniattia finansovoho shakhraistva u biudzhethnii sferi [The Concept of Financial Fraud in the Budgetary Sphere]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovyi zhurnal*, (1 (10)), 79–86.
4. Hura V. (2022). Koruptsiia: poniattia ta vydy, prychyny vynyknennia [Corruption: concepts and types, causes]. *Ekonomicnyi analiz*, (32 (2)), 73–81.
5. Kabinet ministriv Ukrainy. (2011). *Deiaki pytannia zdiisnennia vnutrishnoho audytu ta utvorennia pidrozdiliv vnutrishnoho audytu* [Some issues regarding the implementation of internal audit and the formation of internal units]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
6. The European Parliament and the Council. (2017). *Dyrektyva (YeS) 2017/1371 Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 5 lypnia 2017 roku "Pro borotbu z shakhraistvom, spriamovany proty finansovykh interesiv Soiuzu, kryminalno-pravovymy zasobamy"* [Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/984_008-17?lang=en#Text
7. Ekonomichni zlochyyny u period kryzy. Vsesvitnyi ohliad dynamiky ekonomichnoi zlochynnosti [Economic Crimes in Times of Crisis. A Global Overview of Economic Crime Dynamics]. PricewaterhouseCoopers. Available at: <https://cutt.ly/XNLE0F1>

8. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2023). Zvit pro rezultaty provedenoho opytuvannia, natsilenoho na vyznachennia roli, yaku vid-ihraie vnutrishnii audyt u poperedzhenni koruptsii ta shakhraistva abo vyivlenni yikh oznak u derzhavnomu sektori Ukrainy. Available at: <https://mof.gov.ua>
9. Karavanskyi S. Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: blyzko 20000 synonim [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language: about 20,000 synonyms]. Available at: <https://kropyvnytskyi.maup.com.ua>
10. Rada Yevropejskogo Sojuza. (1995). Konventsiiia pro zakhyst finansovykh interesiv Yevropeyskykh spivtovarystv, ukladena na osnovi statti K.3 Dohovoru pro Yevropeyskyi Soiuz [Convention Drawn up on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on the protection of the European Communities' financial interests]. *Ofitsiinyi visnyk Yevropeyskykh spivtovarystv*, 27.11.95, (C316/48). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-95#Text
11. Koruptsiia v Ukraini 2023: pohliad ta otsinky ekspertiv: Zvit za rezultatamy ekspertoho opytuvannia shchodo otsinky rivnia koruptsii v Ukraini. NAZK, Info Sapiens, European Union Anti-Corruption Initiative. Kyiv, 2024. Available at: <https://nazk.gov.ua/>
12. Kraievskiy V. M., Kostenko O. M., Skoryk M. O. (2022). Podatkovi audyt: zmist i dualna funktsiia obliku yak ob'iekta ta zasoba [Tax audit: content and dual function of the account as an object and a tool]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, (24), 123–128.
13. Kraievskiy V. M., Kostenko O. M., Skoryk M. O. (2022). Podatkovi audyt: kontrolno-metodychna spriamovanist sutnosti ta prakseolohichnist pryznachennia [Tax audit: control-methodical orientation of the essence and praxeological purpose]. *Biznes-navyhator. Naukovo-vyrobnychi zhurnal*, 3 (70), 143–148.
14. Kraievskiy V., Savchenko A., Skoryk M. (2024). Methodological approaches to tax audit: the imperative of analysis under the condition of uncertainty of the term. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys*, (6), 26–20.
15. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
16. Ministerstvo finansiv Ukrainy ta National Academy for Finance and Economics Ministry of Finance of the Netherlands (2022). *Metodolohichni vkazivky z vnutrishnoho audytu v derzhavnomu sektori Ukrainy* [Methodological guidelines for internal audit in the public sector of Ukraine]. Kyiv.
17. Mizhnarodni standarty profesiinoi praktyky vnutrishnoho audytu (standarty) [International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing]. (2017). Available at: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards>
18. Ofitsiinyi sait Asotsiatsii seryfikovanykh ekspertiv z shakhraistv (Association of Certified Fraud Examiners) [The official website of the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)]. Available at: <https://www.acfe.com/>
19. Ofitsiinyi sait Ofisu heneralnoho prokurora Ukrainy [The official website of the Office of the Prosecutor General of Ukraine]. Available at: <https://gp.gov.ua/>
20. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (28.12.2021). *Pro vdoshkonalennia protsesu upravlinnia koruptsiinymy ryzykamy: Nakaz* [About Improving the Process of Corruption Risk Management: Order]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/>
21. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy* [About the Prevention of Corruption: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top>
22. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Available at: <https://slovník-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/>
23. Stan koruptsii v Ukraini 2024: spryiniattia, dosvid, stavlennia: Rezultaty opytuvan USAID/ENGAGE “Prohrama spryannia hromadskii aktyvnosti “Doluchaisia!”. Available at: <https://engage.org.ua/prohrama-spryannia-hromadskij-aktyvnosti-doluchajsia>
24. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2011). *Standarty vnutrishnoho audytu: Nakaz* [Internal audit standards: Order]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/>
25. Tsyvilna konventsiiia pro borotbu z koruptsiu [Convention civile sur la corruption]. (1999). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025